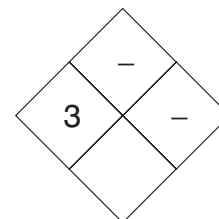

požarno opasne, toksične i reaktivne tvari

Uređuje: Branko Uhlak

216

JOD (Iodine)

CAS br. 7553-56-2

KLASIFIKACIJA OPASNOSTI U POŽARU

Stupanj škodljivosti 3:

Taj stupanj škodljivosti pripisuje se tvarima koje pri kratkotrajnom djelovanju mogu izazvati privremeno ili trajno oštećenje organizma, čak i ako se pruži pravovremena medicinska pomoć. U ugroženo područje smije se ući samo sa zaštitnom odjećom i obućom i izolacijskim aparatom za disanje s potpunom zaštitom lica. Površina kože ne smije se izložiti djelovanju tvari tog stupnja škodljivosti.

Stupanj zapaljivosti: nije zapaljiv.

Stupanj reaktivnosti: u normalnim uvjetima nije reaktivan.

FIZIČKO-KEMIJSKA SVOJSTVA

Kemijska formula: I₂

Relat. molna masa: 253,80

Fizički oblik: kruta tvar/kristali sivkastocrne do ljubičaste boje metalnog sjaja.

Miris: karakterističan, nadražujuć

Vrelište: 184 °C

Talište: 114 °C

Relativna gustoća (voda = 1): 4,93

Relat. gustoća para (zrak = 1): 8,75

Tlak para: 0,4 mbar (0,3 mm Hg)

Topljivost u vodi: vrlo slabo topljiv (0,03 g/100 ml); topljivost se povećava s temperaturom.

Topljivost u drugim otapalima: benzen (16 g/100 ml); dietil-eter (34 g/100 ml); etanol (27 g/100 ml); topljiv je i u nekim drugim organskim otapalima.

Ostale značajke: uz razne uvjete jod djeluje korozivno na željezo i čelik, a pri povišenim temperaturama djeluje na slitine bakra. Na organizam djeluje štetno na različite načine; osobito nadražujuće i otrovno djeluju pare joda.

Inkompatibilne tvari: s raznim kemijskim tvarima jod može reagirati vrlo žestoko; s plinom amonijakom, otopinom amonijaka i s bazičnim amonijevim spojevima daje dušikov jodid koji je osjetljiv na mehanički udar, a može eksplodirati i spontano. Reagira žestoko do eksplozivno s acetilenom, acetaldehidom i tekućim klorom a pri dodiru s bezvodnim natrijevim fosfinatom može doći do zapaljivanja (jako egzotermna reakcija). S antimonom reagira uz oslobađanje topline, pojavu plamena i eksploziju. S bijelim ili žutim fosforom daje spontano zapaljiv produkt, dok s crvenim fosforom ne reagira pri sobnoj temperaturi. Jod reagira žestoko s reaktivnim tvarima, sumporom, alkalnim metalima, magnezijem,

litijem i aluminijem u prahu. Može stvarati eksplozivne smjese i s nekim uljima (npr. s terpentinom).

MAKSIMALNO, DOPUSTIVA KONCENTRACIJA U ZRAKU (MDK)

Prema Pravilniku o maksimalno dopustivim koncentracijama štetnih tvari u atmosferi radnih prostorija i prostora i o biološkim grančnim vrijednostima (NN br. 92/1993) maksimalno dopustiva koncentracija joda je:

ppm 0,1
mg m⁻³ 1

Koncentracija neposredno opasna po život i zdravlje je 10 ppm.

Preračunavanje koncentracija:

1 ppm = 10,4 mg. m⁻³
1 mg. m⁻³ = 0,09 ppm (20 °C)

ZAPALJIVOST I EKSPLOZIVNOST

Plamište: ne gori

Temperatura zapaljenja: nije zapaljiv

Granice eksplozivnosti: pare joda ne stvaraju sa zrakom eksplozivne smjese

POŽARNA OPASNOST I ZAŠTITA OD POŽARA

Požarna svojstva joda

Jod ne gori, a pare nisu zapaljive. Međutim, može reagirati žestoko s nekim kemijskim tvarima, osobito s onima koje djeluju reducirajuće, uz pojavu plamena i eksplozije. Na visokim temperaturama stvaraju se pare koje su vrlo otrovne i jako nadražuju.

Postupci u slučaju požara

Spremnike s jodom treba na vrijeme ukloniti iz zone opasnosti kako djelovanjem topline ne bi došlo do stvaranja vrlo otrovnih para. Budući da jod ne gori, izbor sredstva za gašenje požara ovisi o prirodi materijala u okolini i o postojećim uvjetima. Osobe koje

OBJAŠNJENJA ZA

- sustavne oznake za klasifikaciju tvari s obzirom na opasnost u požaru
- označavanja otrova u prometu
- pločica za označivanje motornih vozila u međunarodnom prijevozu i
- označivanje nekih kratica objavljena su u *Kem. Ind.* 36 (1) (1987)

gase požar moraju upotrijebiti potpunu osobnu zaštitnu opremu uključujući izolacijski aparat pod pozitivnim tlakom i s potpunom zaštitom lica.

ZAŠTITA OD EKSPLOZIJA

Jod u dodiru s nekim kemijskim tvarima može reagirati vrlo žestoko, čak i eksplozivno iako sam nije zapaljiv ni eksplozivan (vidi "Fizičko-kemijska svojstva – Inkompatibilne tvari"). Stoga se zaštita od eksploziva svodi na to da se isključi mogućnost dodira joda s tim tvarima.

ŠKODLJIVOST ZA ZDRAVLJE

Jod se upotrebljava u proizvodnji farmaceutskih preparata, anti-septika, nekih organskih spojeva, srebrenog jodida za fotografske svrhe, kao katalizator nekih organskih reakcija, u analitičkoj kemiji itd. Osobe koje rade na ovim i drugim poslovima gdje se upotrebljava jod mogu biti izložene djelovanju tog elementa.

Mogući putovi ulaska u organizam: udisanje para, dodir s kožom i očima. Ako dospije u organizam, jod djeluje vrlo otrovno.

Najugroženiji su: dišni putovi, pluća, koža, oči, centralni živčani sustav, kardiovaskularni sustav.

Djelovanje na organizam

Kratkoročni (akutni) učinci

Pare joda vrlo jako nadražuju, jače od para broma i klora; koncentracija od 0,2 ppm jedva je podnošljiva, dok 1 ppm već vrlo jako nadražuje dišne organe i oči. Ovisno o koncentraciji para u zraku znaci djelovanja mogu biti: bol u grlu, glavobolja, pritisak u prsima; pri većim koncentracijama mogu se pojaviti kratak dah, otežano disanje, grčenje dišnih putova; plućni edem može se pojaviti i nekoliko sati nakon izlaganja i može prouzročiti smrt.

Jod u krutom obliku i koncentriranije otopine joda vrlo jako nadražuju oči i mogu trajno oštetiti vid; isto vrijedi i za kožu: nastaju upalne reakcije, kemijske opekline i duboka oštećenja tkiva na mjestima dodira. Osjetljivost na jod može biti vrlo različita: neke osobe mogu i pri kratkotrajnom dodiru s razrijeđenim otopinama joda reagirati trenutno dok neke ne reagiraju ni na učestali dodir s otopinama veće koncentracije.

Ako se jod proguta, pojavljuju se bolovi i osjećaj žarenja u ustima, grlu i želucu: dolazi do površinskog razaranja sluznica, povraćanja, proljeva, žeđi, metalnog okusa u ustima; od ostalih posljedica spominju se šok, anurija, delirij i mrtvilo nakon čega može nastupiti i smrt. Hrana u želucu može ublažiti štetno djelovanje joda: pri akutnom otrovanju stvaraju se spojevi jodidi koji su srazmjerno bezopasni.

Dugoročni (kronični) učinci

Učinci stalnog izlaganja djelovanju joda su malo vjerojatni zbog njegovog jakog akutnog djelovanja. Ipak, stalno unošenje malih količina joda u organizam može prouzročiti oboljenje "jodizam" s oštećenjima bubrega i jetre; znaci oboljenja mogu biti: upala grla, bronhitis, crvenilo, oteklina i rane na koži, ustima i očima, nesаница, gubitak tjelesne težine, nervoza. Navedeni znaci nestaju relativno brzo nakon prestanka izlaganja. Otopine joda djeluju, općenito, senzibilizirajuće. Suvišak joda u organizmu, odnosno stvoreni jodidi izlučuju se u roku od nekoliko dana nakon što prestane unošenje joda u organizam.

Nema podataka o mogućem kancerogenom, teratogenom i mutagenom djelovanju joda kao ni o djelovanju na reprodukciju.

PRVA POMOĆ

Štetne posljedice od nezgoda na radu s jodom mogu se pojaviti ako se na vrijeme ne poduzmu mjere za njihovo sprečavanje.

U neposrednoj blizini mjesta gdje se radi s jodom i otopinama joda treba na vidljivo mjesto staviti uputu o pružanju prve pomoći u slučaju nezgode. Prikladna je ova uputa:

JOD

PRVA POMOĆ U SLUČAJU NEZGODE NA RADU

Udisanje: osobu treba odmah izvesti na zrak. Ako se radi o spašavanju iz atmosfere koja je veoma kontaminirana parama joda, treba pri spašavanju voditi računa i o vlastitoj sigurnosti (upotrijebiti osobna zaštitna sredstva). Treba odmah pozvati liječnika! Dobro je unesrećenom davati kisik (stručna osoba!).

Dodir s očima: treba ih odmah ispirati blagim mlazom mlake tekuće vode (do 60 minuta!); čistim prstima treba rastvoriti vjeđe i kružiti očima, tako da voda dospije u sve dijelove oka. Treba paziti da ispirna voda ne dospije u neoštećeno oko. Ako nadražaj potraje i nakon ispiranja, treba nastaviti ispirati još neko vrijeme, a nakon toga odmah zatražiti savjet/pomoć liječnika oftalmologa.

Dodir s kožom: mjesta dodira treba odmah ispirati tekućom mlakom vodom; ispirati barem 20 minuta! Ako su jodom kontaminirani odjeća, obuća i osobni predmeti od kože, treba ih prije ispiranja skinuti i odložiti u kontejner s poklopcem. Ako nadražaj na koži potraje i nakon ispiranja, treba nastaviti ispirati još neko vrijeme, a potom zatražiti savjet od liječnika.

Gutanje: usta treba odmah dobro isplahnuti vodom! Ne povraćati na povraćanje! Nakon ispiranja treba popiti oko 3 dcl vode; ako osoba povraća spontano, neka ponovno popije oko 3 dcl vode! Potrebna je hitna liječnička pomoć!

VAŽNO! U slučaju teže nezgode treba pružiti prvu pomoć što brže i istodobno pozvati liječnika! Osobi koja je u nesvjesti ili ima jake grčeve ne smije se ništa stavljati u usta! Ako se pruža umjetno disanje, najprije treba provjeriti da osoba u ustima nema neko strano tijelo (ostatke hrane, zubnu protezu i sl.), koje treba prije izvaditi.

SIGURNOST I ZAŠTITA NA RADU

Upozorenja: Osobe koje rade/rukuju jodom i koncentriranim otopinama joda moraju poznavati njegovu štetnost i rizike kojima se izlažu ako se ne pridržavaju propisa i uputa o zaštiti na radu s škodljivim/opasnim tvarima. Za upozorenje izrađuju se posebne ploče, natpisi i kartice kojima se ukazuje na prirodu opasne tvari i daju upute o ponašanju u slučaju nezgode i u izvanrednim situacijama.

Istu namjenu imaju i naljepnice za spremnike. Za obilježavanje spremnika u kojima se drži jod ili njegove otopine prikladna je naljepnica s ovim upozorenjima:

JOD

UPOZORENJE! JAKO NADRAŽUJE SVA TKIVA

- Ne smije doći u dodir s kožom i očima!
- Ne udišite pare!

PROUČITE UPUTE O PRUŽANJU PRVE POMOĆI I O PONAŠANJU U IZVANREDNIM SITUACIJAMA!

Ventilacija radnih prostorija

Procese u kojima se upotrebljava jod treba obavljati u zatvorenim sustavima, najbolje u odvojenom prostoru, osobito ako se provode na povišenoj temperaturi i tlaku. U radnom prostoru treba osi-

gurati dobru mehaničku ventilaciju a ako je potrebno, i lokalni odsis para.

Ventilacijski uređaj treba da je otporan prema koroziji i ne smije se priključiti na druge ventilacijske sustave. Ovisno o tehnološkom procesu i postojećim uvjetima može biti potrebno kontaminirani zrak pročistiti prije ispuštanja u vanjsku atmosferu (npr. propuštanjem kroz otopinu Na-sulfita ili bisulfita, uz dodatak natrijevog karbonata).

Ako se tehničko-tehnološkim i drugim mjerama ne može postići da zrak u radnom prostoru sadrži pare joda u koncentraciji manjoj od maksimalno dopustive, treba pri radu/boravku u takvoj atmosferi upotrebljavati prikladna osobna zaštitna sredstva.

SIGURNOSNI RADNI POSTUPCI

– Osobe koje obavljaju poslove pri kojima dolaze u dodir s jodom moraju poznavati njegova osnovna svojstva, način zaštite i pružanja prve pomoći u slučaju nezgode na radu.

– U prostoriji/prostoru gdje se stalno radi/rukuje jodom, treba osigurati dobru mehaničku ventilaciju (vidi "Ventilacija radnih prostorija"); u određenim vremenskim razmacima treba provjeravati čistoću zraka, odnosno koncentraciju jodnih para u tom prostoru.

– Ako je to moguće, treba automatizirati prebacivanje joda/otopina joda u procesne posude.

– Na radnom mjestu treba držati samo onoliko joda koliko će se utrošiti istog dana. Za vrijeme dok se ne upotrebljavaju spremnici s jodom/otopinama joda moraju biti dobro zatvoreni.

– Odjeću/obuću kontaminiranu jodom treba odmah skinuti, osobito ako je od neopornog/propusnog materijala.

– Mjesta dodira joda s kožom treba odmah i temeljito oprati.

– U prostoriji/prostoru gdje se stalno radi s jodom u krutom obliku, treba istaloženu prašinu uklanjati mokrim postupkom ili vakuum-usisivačem s visoko učinkovitim filtrom (ne upotrebljavati standardne komercijalne usisivače!).

– U radnom prostoru gdje se radi/rukuje jodom, ne smije se jesti, piti ni pušiti. Prije jela i na kraju posla treba oprati sve dijelove tijela koji su tijekom rada mogli doći u dodir s jodom.

– Radna odjeća jako kontaminirana jodom ne smije se odnositi kući na pranje; ako je još upotrebljiva, taj posao treba povjeriti osobi koja je upoznata sa značajkama joda i načinima zaštite.

– Blizu radnih mjesta gdje se stalno radi/rukuje jodom i njegovim otopinama, treba da se nalaze ispiralice za oči i tuš.

– Na brzo i lako dostupnom mjestu treba držati u pripremi opremu za intervencije u izvanrednim situacijama.

OSOBNA ZAŠTITNA SREDSTVA

VAŽNO! Osobna zaštitna sredstva **nisu** zamjena za dobre uvjete rada, propisno rukovanje opasnim tvarima i razumno ponašanje na radnom mjestu. Preventivne tehničko-tehnološke i higijenske mjere djelotvornija su zaštita od štetnih tvari nego osobna zaštitna sredstva. Međutim, pri obavljanju nekih poslova te u nekim situacijama upotreba zaštitnih sredstava može biti nužna:

Zaštita dišnih organa

Ako postoji mogućnost izlaganja parama joda u koncentraciji većoj od 0,1 ppm, za zaštitu disanja mogu se upotrijebiti cjevna maska s dovodom čistog zraka pod pozitivnim tlakom ili izolacijski aparat pod pozitivnim tlakom, oba uređaja s potpunom zaštitom lica. Koncentracija para neposredno opasne po život je 10 ppm; u takvoj atmosferi kao i u atmosferi koja sadrži nepoznatu koncentraciju jodnih para treba upotrijebiti izolacijski aparat pod pozitivnim tlakom i s potpunom zaštitom lica/glave.

Osobe koje su zbog prirode posla ili uvjeta rada primorane upotrebljavati uređaje za zaštitu disanja moraju poznavati način pro-

vjeravanja, upotrebe, čišćenja i održavanja takvih uređaja, u protivnom posljedice mogu biti vrlo teške.

Zaštita očiju

Ako se pri radu s otopinama joda ne upotrebljava uređaj za zaštitu disanja, oči treba zaštititi od prskanja tekućine kemijskim zaštitnim naočalama i/ili plastičnim štitnikom za lice.

Zaštita tijela

Pri radu s jodom/otopinama joda ruke treba zaštititi otpornim rukavicama, tijelo zaštitnim ogrtačem i/ili zaštitnom odjećom a noge gumenim čizmama. Većina materijala koji se upotrebljavaju za izradu zaštitne odjeće vjerojatno je prikladna i za zaštitu od joda. Za specijalne slučajeve/radne uvjete predlaže se zatražiti savjet od proizvođača zaštitne opreme.

Zaštitna sredstva opće namjene

To su tuševi koji daju obilan mlaz vode umjerene temperature i tlaka i ispiralice za oči; najprikladnije su ispiralice na principu fontana (vodoskoka). Tuševi i ispiralice za oči treba postaviti u neposrednoj blizini mjesta gdje se radi sa štetnim tvarima.

USKLADIŠTENJE

Skladišna prostorija/prostor gdje se drži jod, treba da je odvojena od radnih/boravišnih prostorija; ona treba da je hladna, suha, ventilirana i zaštićena od direktnog sunčevog svjetla. Materijal od kojeg je izgrađen skladišni prostor te ventilacijski uređaji i električne instalacije moraju biti otporni na koroziju. Spremnici u kojima se drži jod treba da su prikladno označeni i uvijek dobro zatvoreni. Označene prazne spremnike treba držati odvojeno od punih i dobro začepiti, jer mogu sadržavati štetne ostatke. Preporučuje se na skladištu držati ograničenu količinu joda. U skladišnom prostoru ne smiju se držati tvari s kojima bi jod mogao nepoželjno/opasno reagirati (inkompatibilne tvari, vidi tamo). Spremnike s jodom treba povremeno provjeravati da su dobro začepljeni i neoštećeni. Pristup skladišnom prostoru i rukovanje spremnicima treba dopustiti samo ovlaštenim osobama.

Blizu skladišnog prostora gdje se drži jod, treba imati u pripremi uređaje/opremu za hitne intervencije u izvanrednim situacijama.

POSTUPCI U IZVANREDNIM SITUACIJAMA

Ako se u radnom prostoru prolje/prosipa veća količina joda, predlaže se postupiti na ovaj način:

(1) Sve osobe moraju odmah napustiti taj prostor pazeći da ne dođu u dodir s prosipanim materijalom;

(2) O incidentnoj situaciji treba odmah obavijestiti osobu ili službu koja je zadužena za sprovođenje zaštitnih mjera;

(3) U kontaminirani prostor smiju ući samo osobe osposobljene za djelovanje u incidentnim situacijama koje će obaviti dekontaminaciju; one treba da su opremljene potpunom osobnom zaštitnom opremom.

Ako se prolje velika količina otopljenog joda, treba spriječiti izlivanje tekućine u prostore na nižoj razini i u kanalizaciju ili vodotoke.

DETOKSIKACIJA/DEKONTAMINACIJA

Ako se u radnom prostoru prolje veća količina otopljenog joda, treba forsiranom ventilacijom provjetriti taj prostor. Prolivenu tekućinu treba posipati suhim pijeskom, suhom smrvljenom zemljom ili nekim drugim inertnim adsorbensom, materijal pokupiti i staviti u obilježeni kontejner s hermetiziranim poklopcem; taj materijal može biti isto tako štetan kao i adsorbirana otopina joda. Na isti način može se postupiti i u slučaju da je količina prolivene